

Ulu öndər Heydər Əliyevin inkişaf strategiyasının təntənəsi

Tərəqqiyə yüksələn 50 illik yolun (1969-2019-cu illər) sosial-iqtisadi nəticələri

(əvvəli 10 iyul tarixli sayımızda)

Bu məsələdən bəhs edərək Heydər Əliyev qeyd etmişdir ki, respublikada “məhsuldar qüvvələrin yerləşdirilməsini daha da təkmilləşdirmək lazımdır. Söhbət respublikada ictimai istehsalatda çatışmayan əmək qabiliyyətli əhalinin xüsusi çəkisinin yüksək olduğu, bu əhalinin çəvik hissəsinin, xüsusən cavan oğlanların işləmək üçün əsasən Bakı şəhərinə getmək istədiyi ayrı-ayrı zonaların və rayonların iqtisadi inkişaf səviyyələrini planauyğun şəkildə bərabərləşdirməkdən gedir. **Başqa çətinliklərlə yanaşı, bu gələcəkdə əhalinin artması üçün demografik çətinliklər yaradacaqdır**”. Bu çətinlikləri aradan qaldırmaq məqsədilə 1971-1985-ci illərdə respublikanın xalq təsərrüfatına o zaman üçün çox böyük məbləğ hesab olunan 42,2 milyard manatdan artıq vəsait qoyulmuş, 37,4 milyard manatlıq əsas fondlar, müasir və yüksək texniki səviyyəli avadanlıqlarla təchiz olunmuş, 249 iri sənaye müəssisələri tikilib işə salınmış, respublikamız üçün yeni olan müasir elektronika və radiotexnika sənaye sahələri yaradılmış, sənaye istehsalının strukturu, kimya, neft kimyası, elektronika, maşınqayırma və ci-hazqayırma sahələrinin, kənd təsərrüfatının strukturu isə pambıqçılıq və üzümçülük kimi yüksək əmək tutumlu sahələrin inkişafı hesabına xeyli dəyişdirilib təkmilləşdirilmiş, habelə yüksək ixtisaslı mütəxəssislər və fəhlə kadrları hazırlanmasına diqqət artırılmışdır. **1971-1980-ci illərdə ölkə iqtisadiyyatına yönəldilmiş kapital qoyuluşunun həcmi isə 1920-1970-ci illəri əhatə edən 50 il ərzindəkindən 2,1 dəfə, o cümlədən sənayedə - 2,1 dəfə, kənd təsərrüfatında - 4,2 dəfə, nəqliyyat və rabitədə - 2,2 dəfə, tikintidə - 3,6 dəfə, mənzil tikintisində (fərdi tikintisiz) isə - 1,5 dəfə çox olmuşdur. 1970-1985-ci illərdə respublika iqtisadiyyatında məşğul olanların sayı 1,5 dəfədən çox artaraq 1543 min nəfərdən 2357 min nəfərə gəlib çatmış, xalq təsərrüfatında məşğul olanların sayı isə İttifaq miqyasında olduğuna nisbətən 2,3 dəfə, o cümlədən fəhlə və qulluqçuların sayı təqribən 2,0 dəfə (95,2%) sürətlə çoxalmışdır. **Heydər Əliyevin təşəbbüsü və təkidli tələbi ilə Sov. İKP MK tərəfindən qəbul edilmiş təkə iki qərarın - “1976-1980-ci illərdə Azərbaycanca sənayenin ayrı-ayrı sahələrinin” və “kənd təsərrüfatı istehsalının ixtisaslaşdırılması, üzümçülüüyün və şərabçılığın inkişaf etdirilməsinin”** həyata keçirilməsi nəticəsində həmin dövrdə ölkə iqtisadiyyatına 255,6 min nəfər əlavə işçi qüvvəsi cəlb edilmişdir. 1961-1970-ci illərdə kənd təsərrüfatında (dövlət müəssisələrində və kolxozlarda) məşğul olanların sayı 28,2 min nəfər azaldığı halda, 1971-1980-ci illərdə onların sayı 161,5 min nəfər artmışdı.**

Heydər Əliyevin ən mühüm xidmətlərindən biri də 1969-1982-ci illərdə respublikamız üçün əlahiddə əhəmiyyəti olan yüksək ixtisaslı kadrların, xüsusilə milli kadrların hazırlığına ciddi fikir verməsi və payığı göstərməsindən ibarət olmuşdur. Bu dövrdə Azərbaycanda ali məktəblərin sayı artaraq 12-dən 17-ə, orada təhsil alanların sayı isə 70 min nəfərdən 100 min nəfərə; xalq təsərrüfatında məşğul olan əhalinin hər min nəfərinə düşən ali və orta (tam və natamam) təhsili olanların sayı 33,1 faiz artaraq 674 nəfərdən 897 nəfərə; xalq təsərrüfatında çalışan ali və orta ixtisas təhsilli mütəxəssislərin sayı isə 2,2 dəfə artaraq 274 min nəfərdən 606,2 min nəfərə; ali və orta ixtisas məktəblərində təhsil alanların sayı 6,5 faiz artaraq 171 min nəfərdən 182,1 min nəfərə, həmin təhsil ocaqlarının bitirən mütəxəssislərin sayı isə 39,2 faiz artaraq 31,9 min nəfərdən 44,4 min nəfərə çatmışdır. Respublikamızın xalq təsərrüfatı təkə onuncu və on birinci beşilliklərdə 400 min nəfərdən çox ali və orta ixti-

sas təhsilli mütəxəssis almışdı. Həmin dövrdə Azərbaycanın daxilində hazırlanan ali təhsilli mütəxəssislərlə yanaşı, Moskvanın, Leninqradın, Kiyevin, eləcə də keçmiş SSRİ-nin digər şəhərlərinin 170 aparıcı ali elm və təhsil ocaqlarına 3500 azərbaycanlı gənc göndərilmişdi. Bu dövrdə hər il ali təhsil almaq üçün respublikadan kənara 800-dən artıq tələbə göndərilməsi ənənə halını almışdı. 1969-cu ildə respublikadan kənarda təhsil almağa cəmi 47 nəfərin göndərilməsi planlaşdırılmış və onların da əksəriyyəti başqa millətlərdən idisə, 70-ci illərin axırlarında bu rəqəm hər il üçün 700-800 nəfər (80-ci illərin əvvəllərində isə hər il 1000-1400 nəfər) təşkil etmiş və onların çoxu azərbaycanlı olmuşdur. 1981-ci ildə Moskva, Leninqrad, Kiyev və başqa şəhərlərdə 244 ixtisas üzrə təhsil alan azərbaycanlı oğlan və qızların sayı 3600 nəfəri ötüb keçmişdi.

Azərbaycan xalqının bu gününü və gələcəyini qabaqcadan görən xalqımızın böyük oğlu Heydər Əliyev milli hərbi kadrların hazırlanmasına da böyük qayğı və diqqət göstərmişdi. 1972-ci ildən başlayaraq hər il 300-400 nəfər azərbaycanlı gənc təhsil almaq üçün müxtəlif hərbi məktəblərə göndərilmiş və onların sayı 80-ci illərin əvvəllərində 800-1000 nəfərə gəlib çatmışdı. **Bütünlükdə götürüldükdə isə keçən əsrin qeyd edilən dövrdə keçmiş İttifaqın ən nüfuzlu ali məktəblərində respublikamız üçün 18 min nəfərdən çox yüksək ixtisaslı mütəxəssis hazırlanmışdır.** Ulu öndərimiz ölkəmizə ikinci dəfə rəhbərliyə qayıtdıqdan sonra həmin məsələdən bəhs edərək demişdir ki, o vaxtlar azərbaycanlıları ayrı-ayrı yollarla Sovetlər İttifaqının müxtəlif yerlərinə göndərməklə həmin yerlərdə dayaq yaratmaq istəyirdim. İndi isə sərhədlər açılmış və azərbaycanlılar hər yerdə yaşaya bilərlər. **Bir şərtlə ki, onlar gerek millətini, dilini, torpağını, ana vətəninə unutmazsınlar.** Bu ulu öndərimizin öz vətəninə və millətinə nə qədər böyük məhəbbətlə bağlı olduğunu göstərir.

Azərbaycana 34 il rəhbərlik etmiş Heydər Əliyevin ən nadir və böyük şəxsiyyət olmasını təsdiqləyən cəhətlərindən biri də ondan ibarətdir ki, o bütün məsələlərə - istər xarici və daxili siyasət, istərsə də böyük və kiçik məsələlərin həlli sahəsində olsun fərqi yoxdur, onlara həmişə elmi cəhətdən yanaşmağa üstünlük verərdi. Təsədüfi deyildir ki, Heydər Əliyev hələ 1969-cu ildə respublikamıza rəhbərliyə gəldiyi ilk günlərdən elmin inkişaf etdirilməsi ilə bağlı məsələlərə xüsusi diqqət yetirmiş və daim ona qayğı göstərmişdir. O, Azərbaycan KP MK-nin məşhur avqust (1969-cu il) plenumunda respublika elminin inkişafında yaranmış ağır vəziyyətdən narahat olaraq demişdir: **“Elmi idarələrimizin fəaliyyətində hələ ciddi nöqsanlar vardır.** Elmlər Akademiyası, bir sıra sahə elmi idarələrini elmi-texniki tərəqinin sürətləndirilməsi uğrunda, tamamlanmış işlərin istehsalatda tətbiqi uğrunda mübarizədə kifayət qədər əzmkarlıq göstərmirlər... Dissertasiyaların heç də hamısı lazımı nəzəri səviyyədə yazılmır. Aspiranturada vəziyyət yaxşı deyildir. Aspirantların xeyli hissəsi namizədlik dissertasiyalarını vaxtında hazırlaya bilmir. Alimlik dərəcəsi alanlar arasında nazirliklərin və digər mərkəzi idarələrin rəhbər işçiləri də az deyildir. Onlar özlərinə tapşırılmış işin zərərinə olaraq dissertasiya yazır, bəzən bunun üçün hətta öz vəzifələrinin imkanlarından istifadə edirlər... **Elə etmək lazımdır ki, elmə yalnız onu həqiqətən zənginləşdirənlər gəlsinlər**”. Heydər Əliyevin həmin plenumda alimlərimizin qarşısında qoyduğu proqram xarakterli vəzifələr onlar tərəfindən birnənalı şəkildə qəbul edilərək yüksək vətənpərvərlik hissilə yerinə yetirilmişdir. Bunu ondan görmək olar ki, əgər 1945-

1970-ci illəri əhatə edən 25 il ərzində Sovet elminin ən mühüm nailiyyətləri sırasına Azərbaycan Elmlər Akademiyası alimlərinin cəmi 170 əsəri daxil edilmişdisə, 1971-1980-ci illəri əhatə edən cəmi 10 il ərzində onların sayı 486-ə çatmış və ya 2,8 dəfə artmışdı. Akademiyamızın alimləri Elmlər Akademiyasının varlığının birinci on ili ərzində (1945-1955-ci illərdə) cəmi 5 elmi nəticə əldə etmişlərsə, 1971-1975-ci illərdə bu nəticələrin sayı 96-nı ötüb keçmiş və ya 19,2 dəfə artmışdı. 1969-1982-ci illərdə Azərbaycan Elmlər Akademiyasında çalışan işçilərin sayı 1,9 dəfə artaraq 7892 nəfərdən 15072 nəfərə, o cümlədən elmi işçilərin sayı 45,6 faiz artaraq 3431 nəfərdən 4995 nəfərə, elmlər doktorlarının sayı 1,5 dəfədən çox artaraq 188 nəfərdən 285 nəfərə, elmlər namizədlərinin sayı isə 1,6 dəfədən çox artaraq 1275 nəfərdən 2068 nəfərə çatmışdır.

Bütün bu yuxarıda deyilənlərin nəticəsi idi ki, SSRİ-nin dağılması ərəfəsində Keçmiş İttifaqın tərkibində olmuş respublikaların yalnız ikisi tam müstəqil olaraq öz iqtisadiyyatını idarə etmək imkanına malik idi: **Rusiya və Azərbaycan!** Həmin illərdə Azərbaycanın bu səviyyəyə qalxmasının əsas səbəbi isə keçən əsrin 70-80-ci illərdə ona məhz Heydər Əliyevin rəhbərlik etməsi ilə izah edilir. **1982-ci ilin sonunda Heydər Əliyevin SSRİ rəhbərliyinə irəli çəkilməsindən sonra, xüsusilə də 1988-1993-cü illərdə Azərbaycana rəhbərlik etmiş bəzi sərişsiz adamların fəaliyyətsizliyi** üzündən SSRİ vaxtı xüsusilə, keçən əsrin 70-80-ci illərində burada yaradılmış **böyük iqtisadi potensialı ilbəlil dağıdılıb talan edilməyə başlamış və**

1991-1993-cü illərdə özünün kulminasiya mərhələsinə qədəm qoymuşdur. Ulu öndərimiz Heydər Əliyevin dediyi kimi bu dövrdə: “Vəziyyət elə təhlükəli xarakter almışdır ki, 1991-ci ildə əlverişli tarixi şəraitin və taleyin xalqımıza bəxş etdiyi imkandan yararlanmış müstəqil dövlətimiz qəsdən və yenidən sərişsizlikdən yaranan idarəsizlik nəticəsində real itirilmək təhlükəsi ilə üz-üzə qalmışdır. Beləliklə 1991-1993-cü illər Azərbaycanın müstəqillik tarixində nəinki itirilmiş illər, həm də bu illərdə Azərbaycan **“Ölüm, ya olum”** dilemması qarşısında qalmışdı”.

Respublikamızın yenidən belə ağır vəziyyətə düşdüüyü bir vaxtda - 1993-cü ilin 15 iyununda xalqımızın tam əksəriyyətinin təkidli tələbi ilə Heydər Əliyevin ikinci dəfə respublika rəhbərliyinə gətirilməsi Azərbaycanı və bütünlükdə xalqımızı çıxılmaz fəlakətdən xilas etdi və onun **qurtuluşu başlandı.** Öz xalqından heç bir təmənnası olmayan bu böyük şəxsiyyət ikinci dəfə hakimiyyətə qayıdarkən **“Mənim həyatım xalqa məxsusdur və bundan sonra qalın hissəsini də xalq üçün əsərgəməyəcəm. Həyatımın mənasını ancaq xalqa sədaqətə xidmət etməkdə görürəm. Mənim üçün ən böyük mükafat bundan sonra da xalqın etimadını doğrultmaqdan ibarətdir”** - demiş və yenidən respublikaya rəhbərlik etməyə başladığı ilk gündən - Azərbaycanda həyata keçirilən bütün iqtisadi islahatların və köklü dəyişikliklərin təşkilatçısı və ilhamvericisi olmuşdur. Onun gərgin əməyi, səriştesi, böyük təşkilatçılıq qabiliyyəti, uzaqgörən daxili və xarici siyasəti nəticəsində Azərbaycanda ictimai-siyasi sa-

bitlik bərpa edilmiş, ölkəmiz Avropa Şurasının tam üzvlüyünə qəbul olunmuş; məşhur **“Əsrin müqaviləsi”** imzalanmış və neft strategiyası işlənilib hazırlanmış, dünyanın bir çox super dövlətləri ilə neft kontraktları bağlanmış, **Qədim İpək yolu** bərpa olunmağa və bu məqsədlə **TRASEKA** proqramı həyata keçirilməyə başlamış, dünyanın bir çox ölkələri ilə iqtisadi əlaqələrimiz genişlənməmiş və möhkəmlənmişdir. **Heydər Əliyevin ən böyük və tarixi xidmətlərindən biri də dünyada analoqu olmayan Bakı-Tbilisi-Ceyhan neft, Bakı-Tbilisi-Ərzurum qaz kəmərlərinin çəkilməsi, Azərbaycanı Avropa-Qafqaz-Asiya nəqliyyat dəhlizinin başlıca iş-tirəkcısına cəlb edib bilməsindən** ibarətdir. Onun Neft strategiyasının uğurla həyata keçirilməsinin nəticəsi idi ki, cəmi bir neçə il ərzində ölkəmizə 10 milyarddan çox ABŞ dolları cəlb edilmiş və həyata keçirilən kompleks tədbirlər nəticəsində Azərbaycanda 1989-cu ildən ötən dövr ərzində ilk dəfə olaraq 1996-cı ildə iqtisadiyyatda dirçəliş baş vermiş və **əhalinin pul gəlirlərinin artım səviyyəsi qiymətlərin artım səviyyəsinə üstələmişdir.** 1991-1995-ci illərdə respublikamızda iqtisadi inkişafın ən əsas makroiqtisadi göstəricisi sayılan Ümumi Daxilli Məhsulun (ÜDM) real həcmi ildə 20-25 faiz, sənaye məhsulu istehsalı isə 15-20 faiz azaldığı halda, **1993-2003-cü illərdə** ÜDM istehsalı o vaxtın qiymətləri ilə 22,3 dəfə artaraq 157,1 milyard manatdan 35,1 trilyon manata, adam-başına düşən ÜDM-un həcmi isə 20,3 dəfə artaraq 21,3 min manatdan 4320,0 min manata, əhalinin pul gəlirlərinin məbləği 17,9 dəfə artaraq 135,5 milyard manatdan 24,2 trilyon manata, adambaşına düşən pul gəlirlərinin məbləği 16,2 dəfə artaraq 18,4 min manatdan 2983,4 min manata, iqtisadiyyatda məşğul işçilərin orta aylıq əmək haqlarının məbləği isə 174,1 dəfə artaraq 2,2 min manatdan 383,1 min manata gəlib çatmışdır. 1993-2003-cü illərdə respublikamızda 3 minə qədər yeni sənaye müəssisəsi açılmış və 2003-cü ilin əvvəlində onların sayı 5202-yə gəlib çatmışdı. Heydər Əliyevin həyata keçirdiyi “açıq qapı” siyasəti nəticəsində müqayisə edilən dövrdə ölkəmizdə fəaliyyət göstərən xarici və müştərək müəssisələrin sayı 3 dəfədən çox artmışdır. Respublikanın təkə sənaye sahəsində 40 dövləti təmsil edən 167 xarici investisiyalı müəssisə fəaliyyət göstərmiş və onlar tərəfindən minlərlə iş yerləri açılmışdır.

Heydər Əliyevin ən böyük xidmətlərindən biri də onun Azərbaycan elminə və onun məbədəgahı sayılan Elmlər Akademiyasına daim hamilik etməsi, keçən əsrin 70-ci illərində bu elm məbədəgahına dünya şöhrəti qazandırması, 90-cı illərin əvvəllərində isə onun bağlanması qarşısını alıb yenidən dirçəldilməsinə nail olmasıdır. O, çox gözəl bilirdi ki, elmi inkişaf etdirmədən, ölkə iqtisadiyyatında istənilən nailiyyətlər əldə etmək, onun dinamik və səmərəli inkişafına nail olmaq qeyri-mümkündür. Ancaq çox təəssüflər olsun ki, 1992-1993-cü illərdə elə vəziyyət yaranmışdı ki, Elmlər Akademiyasını bağlamaq qərarına gəlmişdilər. Həmin illərdə və ondan sonrakı ilk dövrlərdə də maddi çətinliklər üzündən elmi işçilərin bir çoxu elmdən uzaqlaşaraq ticarət sahəsinə, kommersiya strukturlarına, özəl qurumlara və xarici ölkələrə işləməyə üz tutmuşlar. Ancaq minlərlə elm fədailəri, elm fanatikləri, əsl elmsevərlər, vətən elmini qoruyub saxlamaq arzusu ilə yaşayanlar bu müqəddəs elm ocağını tərk etməmiş və burada qalıb işləməyə üstünlük vermişlər. Çox keçmədi ki, ulu öndər Heydər Əliyev **1997-ci ilin 31 yanvarında prezident sarayında Elmlər Akademiyasının üzvləri ilə görüşdü və həmin görüşdə dedi ki: “XX əsrdə Azərbaycan xalqının ən böyük nailiyyətlərindən biri ölkəmizdə elmin, təhsilin sürətlə inkişaf etməsidir... Biz bununla**

fəxr edirik... Azərbaycan Elmlər Akademiyası respublikamızın ən yüksək elm müəssisəsidir. Biz Akademiyanın hörmətini qoruyub saxlamalıyıq. Heç vaxt imkan vermək olmaz ki, Akademiyamız, yüksək səviyyəli elmi-tədqiqat institutlarımızın cürbəcür özəl elmi müəssisələr arasında ərisin, itsin. Buna yol vermək olmaz!” Bunu nəzərə alan ulu öndərimiz Heydər Əliyev ölkəmizdə elmin inkişafı, elmi-texniki potensialın qorunub saxlanması, elm və təhsil sahəsində yüksək təsisli kadrların hazırlanması, onlara qayğı göstərilməsi, cəmiyyətdə elmi işçilərin nüfuzunun artırılması və s. sahələrdə bir sıra mühüm qərarlar qəbul etdirmişdir. Onun 2001-ci il 15 may tarixli **“Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası haqqında”** Fərmanı ilə Azərbaycan Elmlər Akademiyasına ən yüksək ali dövlət elmi təşkilatı statusu verilməsi, 2001-ci il iyun ayında Akademiyanın üzvlərinin sayının artırılması: 2001-ci il avqustun 7-də Akademiyanın Naxçıvan bölməsinin yaradılması; 2003-cü il yanvar ayının 4-də Milli Elmlər Akademiyasının statusu, Nizamnaməsi və prezidentinin təsdiq edilməsi; 2004-cü ilin yanvar ayının əvvəllərində elmlər namizədi və elmlər doktoru elmi dərəcələrinə görə vəzifə maaşlarının 5 dəfə; Akademiyanın həqiqi və müxbir üzvlərinin rütbə maaşlarının və bütünlükdə akademiyanın əməkdaşlarının maaşlarının nəzərəcarpacaq dərəcədə artırılması, akademiyanın maddi-texniki bazasının və əmək haqqı fondunun artırılması ilə bağlı Fərman və sərəncamları və nəhayət Heydər Əliyevin **“Milli Elmlər Akademiyası bizim milli sərvətimizdir, onu qoruyub saxlamaq lazımdır”** - deməsi buna canlı misaldır. **Məhz bütün bunlara görə də bu gün Akademiyamızın yaşayış fəaliyyət göstərməsi üçün biz ulu öndərimiz Heydər Əliyevə minnətdarıq.**

Ulu öndər Heydər Əliyevin yolunu layiqincə davam etdirən Prezident cənab İlham Əliyev də ölkəmizə rəhbərliyə başladığı ilk günlərdən elm adamlarına böyük qayğı ilə yanaşmış, alimlərimizin əməyinə yüksək qiymət vermiş, onların qayğısına qalmış və problemlərinin həllini daim diqqət mərkəzində saxlamışdır. **Ulu öndər Heydər Əliyevin yolunu yarıdıcılıqla davam etdirən Prezident İlham Əliyevin də bütün sahələrdə həyata keçirdiyi islahatların uğurla başa çatmasının əli səbəbi əgər bir tərəfdən onun qatıyyəti, rəhbərlik etmək qabiliyyəti və praqmatik düşüncəyə malik olması ilə bağlıdırsa, digər tərəfdən** də həyata keçirdiyi islahatlarda elmi yanaşmaya üstünlük verməsi və ulu öndərimizin ideyalarına söykənməsi ilə əlaqədardır. Təsədüfi deyildir ki, ulu öndər Heydər Əliyev 2003-cü ilin oktyabr ayının 1-də ölkə prezidentliyinə İlham Əliyevin namizədliyini irəli sürərkən **Azərbaycan xalqına müraciətində demişdir ki: “İlham Əliyev yüksək intellekti, praqmatik düşüncəli, müasir dünya siyasətini və iqtisadiyyatını gözəl bilən, enerjili və təşəbbüskar bir şəxsiyyətdir. Sizi əmin edirəm ki, həm İlham Əliyev, həm də Yeni Azərbaycan Partiyası bundan sonra da xalqımızın ən layiqli övladlarını öz ətrafında sıx birləşdirərək, Azərbaycan dövlətinin inkişafı və xalqımızın firavanlığı yolunda çox işlər görəcəklər. İnanıram ki, mənim axıra çatdırı bilmədiyim taleyüklü məsələləri planları, işləri Sizin köməyiniz və dəstəyinizlə İlham Əliyev başa çatdırı biləcək. Mən Ona özüm qədər inanıram və gələcəyinə böyük ümidlər bəsləyirəm”.**

(davamı növbəti saylarımızda)

Şahbaz MURADOV,
AMEA-nın müxbir üzvü,
Əməkdar elm xadimi,
iqtisad elmləri doktoru, professor.